

EWA KANTOWICZ

Elementy teorii i praktyki pracy socjalnej

KANTOWICZ, EWA
ELEMENTY TEORII

7759

Wydawnictwo
Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego
Olsztyn 2001

Ewa Kantowicz

Elementy teorii i praktyki pracy socjalnej

**Wydawnictwo
Uniwersytetu Warmińskiego-Mazurskiego
Olsztyn 2001**

Kolegium Wydawnicze UWM
Przewodniczący
JERZY DZIUBA
Redaktor Działu
LECH OSTASZ

Recenzenci
STANISŁAW KAWULA, TADEUSZ PILCH

Projekt okładki
MARIA FAFIŃSKA

Redakcja wydawnicza
BARBARA STOLARCZYK

ks 2 167759
sept. st 12

ISBN 83-7299-082-4

© Copyright by Wydawnictwo UWM • Olsztyn 2001

Wydawnictwo UWM
Olsztyn 2001
Ark. wyd. 17,1; ark. druk. 14,5
Druk: Zakład Poligraficzny UWM w Olsztynie, zam. nr 420

h. 5/2/02

Spis treści

Wprowadzenie	5
Rozdział 1	
Teoretyczno-praktyczne konteksty pracy socjalnej	11
1.1. Geneza pomocy społecznej i pracy socjalnej na Zachodzie i w Polsce	11
1.2. Istota pracy socjalnej – jej cele i zadania	17
1.3. Teoretyczne założenia pracy socjalnej	20
1.4. Wartości i modele pracy socjalnej	22
1.5. Zasady stosowane w obszarze pracy społecznej	24
Rozdział 2	
Interdyscyplinarny charakter pracy socjalnej	29
2.1. Praca socjalna jako kształtująca się dyscyplina nauk humanistyczno-społecznych	29
2.2. Pedagogika społeczna a praca socjalna	31
2.3. Nauki socjologiczne a praca socjalna	34
2.4. Nauki psychologiczne a praca socjalna	43
2.5. Nauki antropologiczne a praca socjalna	49
2.6. Inne dyscypliny nauk społecznych a praca socjalna	51
Rozdział 3	
Praca socjalna jako dojrzewająca profesja	56
3.1. Pojęcie i klasyfikacja profesji społecznych	56
3.2. Kompetencje profesjonalne w pracy socjalnej	59
3.3. Znaczenie wiedzy w działaniu profesjonalnym	66
3.4. Umiejętności w pracy socjalnej	67
3.5. Pedagog społeczny i pracownik socjalny wobec nowych wyzwań	73
3.6. Kształcenie do profesji społecznych w Europie	77
Rozdział 4	
Metodyka działania w obszarze pracy socjalnej	88
4.1. Profesjonalne działanie w obszarze pracy socjalnej	88
4.2. Metoda pracy z indywidualnym przypadkiem	89
4.2.1. Definicje pracy z przypadkiem	89
4.2.2. Etapy metody indywidualnych przypadków	91
4.2.3. Modele pracy z przypadkiem	95
4.2.4. Zasady w stosowaniu metody indywidualnych przypadków	99
4.2.5. Opracowanie diagnozy indywidualnego przypadku	101
4.2.6. <i>Case management</i> jako odmiana metody prowadzenia przypadku	104
4.3. Metoda pracy grupowej	106
4.3.1. Definicje metody grupowej	106
4.3.2. Rodzaje grup stosowane w metodzie pracy grupowej	108
4.3.3. Etapy pracy grupowej	112
4.3.4. Modele pracy z grupą	116
4.3.5. Zasady pracy grupowej	118

4.4. Metoda organizowania środowiska	120
4.4.1. Geneza metody organizowania środowiska i jej ujęcia	120
4.4.2. Etapy metody organizowania środowiska	122
4.4.3. Założenia i zasady organizowania środowiska	125
4.4.4. Techniki i formy pracy ze społecznością	126

Rozdział 5

Modele działań w pracy socjalnej i ich zastosowanie	133
5.1. Aktywizacja społeczna w pracy socjalnej	133
5.2. Marginalizacja społeczna a praca socjalna	136
5.3. Projekt socjalny i próby jego zastosowania	138
5.3.1. Pojęcie projektu socjalnego	138
5.3.2. Socjologiczne, psychologiczne i pedagogiczne wymiary projektu	140
5.3.3. Powstanie projektu i jego realizacja	144
5.3.4. Etapy projektu socjalnego	145
5.4. Aktywizacja osób ulegających marginalizacji z zastosowaniem projektu	148
5.5. Kontrakt w pracy socjalnej	150
5.5.1. Geneza kontraktu i jego istota	151
5.5.2. Etapy kontraktu socjalnego	152
5.6. Stosowanie kontraktu w pracy z bezrobotnymi	154

Rozdział 6

Praca socjalna na rzecz dziecka i rodziny	162
6.1. Polityka prorodzinna a programy socjalnego i pedagogicznego wspierania rodziny	162
6.2. Istota pracy socjalno-wychowawczej z rodziną	166
6.3. Praca socjalna z rodziną w sytuacji przemocy wobec dziecka	169
6.3.1. Koncepcje pracy socjalnej w sytuacji przemocy	170
6.3.2. Przemoc wobec dziecka w rodzinie	173
6.3.3. Ochrona dziecka w sytuacji przemocy	177
6.4. Diagnozowanie rodzin dysfunkcyjnych	182

Rozdział 7

Organizacja opieki nad dzieckiem i rodziną w Polsce i w niektórych krajach Zachodu	189
7.1. Współczesny system opieki nad dzieckiem w Polsce	189
7.1.1. Placówki opiekuńczo-wychowawcze w dobie reformy	190
7.1.2. Modernizacja instytucji rodzin zastępczych a zadania państwowych centrów pomocy rodzinie (PCPR)	193
7.1.3. Placówki wielofunkcyjne	195
7.2. Kierunki rozwoju opieki nad dzieckiem na Zachodzie	197
7.3. Ochrona dziecka w Wielkiej Brytanii	202
7.4. Opieka nad dziećmi i młodzieżą w Danii	207
7.4.1. Organizacja opieki nad dziećmi i młodzieżą	208
7.4.2. Formy opieki dziennej nad dzieckiem	210
7.4.3. System wsparcia dziecka i rodziny	213
7.4.4. Opieka całkowita nad dziećmi i młodzieżą w Danii	216

Zakończenie	219
--------------------------	------------

Bibliografia	223
---------------------------	------------

Wprowadzenie

„Wierzę, że człowiek może się odrodzić
do prawdziwego i godnego życia
w każdym momencie swojej egzystencji”
(*Thomas Merton*)

Współcześnie praca socjalna, zarówno jako dyscyplina teoretyczno-praktyczna, działalność zawodowa przedstawicieli profesji społecznych, jak i określona metodologia postępowania w sytuacjach wymagających pomocy – stała się historycznie utrwaloną działalnością, obecną na całym świecie, ukształtowaną na podłożu różnych tradycji i koncepcji, decydujących o jej tożsamości. Koncepcje te i tradycje nie tylko w procesie organizacji pomocy, ale i w systemach kształcenia do profesji społecznych są przedmiotem teoretyczno-praktycznych dyskursów na forum międzynarodowym. Można zaryzykować więc stwierdzenie, że praca socjalna, niezależnie od charakteru, jaki przybierała i przybiera w różnych warunkach społecznych i kulturowych – tak na przestrzeni historycznego rozwoju, jak i w wymiarze geograficznym – ukierunkowana jest na pomoc, opiekę, stymulowanie aktywności indywidualnej i zbiorowej oraz tworzenie lub doskonalenie systemów wsparcia, które lepiej i trafniej zaspokajają potrzeby człowieka.

W społeczeństwie współczesnym, narażonym na nieuniknione zagrożenia cywilizacyjne – agresję, dysharmonię, marginalizację społeczną, nieudane stosunki międzyludzkie – problem przygotowania i edukacji tych, którzy mają profesjonalnie wspomagać innych w trudnych sytuacjach, rozwoju i prowadzeniu godnego życia, wymaga szczególnej refleksji i troski. Toteż teoria i praktyka pracy socjalnej stanowi integralny element kształcenia akademickiego, dając podstawy specjalistycznej wiedzy i umiejętności pedagogom społecznym, opiekunom-wychowawcom i pracownikom socjalnym, którzy podejmują bądź będą podejmowali zawodowo działania ukierunkowane na wychowanie, opiekę i pomoc. Ponadto prowadzenie badań w obszarze pomocy społecznej i pracy socjalnej, przygotowanie opracowań i publikacji z tego zakresu wychodzi naprzeciw zapotrzebowaniu społecznemu. I chociaż w ostatnim dziesięcioleciu literatura dotycząca problematyki pracy socjalnej została znacznie wzbogacona i uzupełniona zarówno wynikami polskich badań naukowych, rozwiązaniami legislacyjnymi

i analizami metodycznymi oraz wieloma tłumaczeniami książek obcojęzycznych, to nadal ich liczba jest niewystarczająca.

Prowadząc od pięciu lat przedmiot „Metodyka pracy socjalnej” w cyklu pięcioletnich studiów magisterskich na kierunku pedagogika społeczna – najpierw w Wyższej Szkole Pedagogicznej, a od dwóch lat w Uniwersytecie Warmińsko-Mazurskim w Olsztynie – gromadziłam materiał dydaktyczny, który koresponduje z programem nauczania tego przedmiotu. W cyklu organizacji procesu kształcenia, podobnie jak studenci, odczuwałam brak podręcznika, który stanowiłby kompendium wiedzy o genezie, podstawowych koncepcjach i modelach pracy socjalnej oraz stosowanych metodach i technikach interwencji socjalnej, a ponadto byłby uzupełnieniem istniejącej literatury z tego zakresu. Przygotowując niniejszy podręcznik, miałam świadomość jego objętościowych ograniczeń, toteż dokonałam wyboru tylko niektórych zagadnień z obszaru teorii i praktyki pracy socjalnej, co zadecydowało także o tytule opracowania – *Elementy teorii i praktyki pracy socjalnej*.

Celem książki jest przybliżenie genezy i podstawowych założeń pracy socjalnej nie tylko w kontekście wybranych teorii pedagogicznych, socjologicznych i psychologicznych, które znajdują swoje aplikacje w praktyce pracy z jednostkami, grupami i społecznościami, ale również w koncepcjach kształcenia przedstawicieli profesji społecznych. W opracowaniu poddałam analizie niektóre podejścia teoretyczno-praktyczne działań socjalnych na rzecz osób i grup szczególnie narażonych na deprywację i marginalizację, które składają się na metodyczne, świadome i odpowiedzialne strategie pomocy, aktywizacji i wsparcia, a także mogą być wytyczną dla profesjonalnie prowadzonej pracy socjalnej. Podejmując dyskurs nad wymienionymi problemami, miałam w zamyśle krytyczną analizę i interpretację metod, form i programów pracy socjalnej, wzbogacając przegląd literatury przedmiotu własnymi przemyśleniami i doświadczeniami zawodowymi.

Biorąc pod uwagę fakt, że to najczęściej rodzina stanowi pierwotne i główne źródło deprywacji społecznej oraz środowisko, w którym pracownik socjalny lub pedagog podejmuje pracę socjalno-wychowawczą, to jej właśnie poświęciłam nieco więcej uwagi. Dostęp do materiałów źródłowych i literatury anglojęzycznej pozwolił mi na przybliżenie propozycji kształcenia do pracy socjalnej na gruncie międzynarodowym oraz pewnych rozwiązań w systemie pomocy społecznej, a także opieki nad dzieckiem i rodziną na Zachodzie.

Podręcznik składa się z siedmiu komplementarnych rozdziałów, które przybliżają wybrane zagadnienia z teorii i praktyki pracy socjalnej w Polsce i na Zachodzie.

W rozdziale pierwszym w ujęciu historyczno-problemowym omówiona została geneza i źródła pracy socjalnej. Przedstawiono w nim także podstawowe definicje istoty, założeń, modeli i zasad pracy socjalnej oraz pewne kwestie związane z etycznymi wymiarami działań pomocowych.

Rozdział drugi stanowi kompendium wiedzy na temat interdyscyplinarnego charakteru pracy socjalnej. Poddano w nim pod rozważenie czytelników kwestie „naukowości” i „praktyczności” pracy socjalnej poprzez przedstawienie dyskursów obecnych w literaturze przedmiotu wokół tego problemu oraz rozwinięto wątek związków pracy socjalnej z pedagogiką społeczną, które mają szczególne znaczenie w kształceniu do obszaru pracy socjalnej w Polsce. Moją intencją było skupienie się w tym rozdziale na wybranych, najbardziej podstawowych teoriach psychologicznych, antropologicznych i socjologicznych, które znajdują zastosowanie w metodyce pracy socjalnej. Ze względu na ograniczenia tekstowe tylko zasygnalizowano związki z innymi naukami, m.in. polityką społeczną i prawodawstwem.

Rozdział trzeci poświęcony jest zagadnieniom związanym z kształceniem pedagogów społecznych i pracowników socjalnych w aspekcie międzynarodowym oraz profesjonalnego przygotowania do pracy socjalnej. Analizom poddane zostały kwestie wiedzy i umiejętności w pracy socjalnej, a także samo pojęcie „profesji społecznych” – odnoszące się w szerokim aspekcie do całej gamy zawodów w obszarze opieki i pomocy społecznej.

W rozdziale czwartym omówiono znaczenie profesjonalnego działania o charakterze pomocowym oraz dokonano przeglądu różnych podejść interpretacyjnych i aplikacyjnych w przyjętych metodach pracy socjalnej (opiekuńczej, rewalidacyjnej, resocjalizacyjnej, terapeutycznej). Omówiono poszczególne metody pracy z przypadkiem, pracy grupowej i pracy ze środowiskiem w aspekcie ich istoty, założeń, etapów, zasad i modeli, by wskazać na ważność świadomie stosowanych metod w pracy zawodowej. Poprzez pryzmat metodologii pracy socjalnej tak na Zachodzie, jak i w Polsce starano się przybliżyć główne kierunki (szkoły) pracy socjalnej oraz tych przedstawicieli teorii pracy socjalnej, którzy przyczynili się w sposób istotny do rozwoju i popularyzacji określonych sposobów działań.

Rozdział piąty stanowi istotne uzupełnienie propozycji metodycznych rozwiązań w pracy socjalnej, zwłaszcza w zakresie stosowania

kontraktu oraz projektowania działań pomocniczych i wspomagających w odniesieniu do grup ulegających marginalizacji na skutek bezrobocia – w sytuacji tak istotnych, aczkolwiek trudnych przemian społeczno-politycznych w naszym kraju w ostatniej dekadzie. Aktywizacja społeczna jest w tym rozdziale dominującą kwestią.

W rozdziale szóstym omówione zostały wybrane zagadnienia pracy socjalnej z rodziną problemową lub tzw. rodziną ryzyka, która stanowi główny obiekt zainteresowań badawczych i terapeutycznych w obszarze pomocy społecznej. Analizom poddano koncepcje pracy socjalno-wychowawczej oraz ochrony dziecka i rodziny w sytuacji przemocy. Podjęto także dyskurs nad znaczeniem diagnozowania sytuacji rodzinnej dla dalszych etapów działań kompensacyjno-terapeutycznych na rzecz tego środowiska.

Rozdział siódmy stanowi poniekąd dopełnienie rozdziału szóstego, a omówione w nim zostały pewne zagadnienia dotyczące rozwiązań systemowych w zakresie opieki nad dziećmi i młodzieżą zarówno w Polsce, jak i za granicą. Chodziło mi przede wszystkim o przybliżenie najbardziej istotnych problemów wynikających z reformy polskiego systemu opieki nad dzieckiem, również poprzez analizę założeń programowych, organizacyjnych i kontrolnych. Być może przedstawienie pewnych propozycji i rozwiązań w opiece, które zostały już sprawdzone na Zachodzie, przyczynią się do pełniejszej akceptacji zmian w naszym kraju.

Mam nadzieję, że przygotowana przeze mnie książka, będzie ważnym uzupełnieniem literatury z zakresu teorii i praktyki pracy socjalnej, przyczyniając się do lepszego przygotowania tych, którym przyszło lub przyjdzie działać profesjonalnie w obszarze pracy socjalno-wychowawczej. Moją intencją było nie tylko poszerzenie wiedzy z tego zakresu, ale i jej krytyczna antycypacja oraz refleksja nad omawianą problematyką.

Podręcznik adresuję przede wszystkim do studentów studiów dziennych oraz zaocznych pedagogiki społecznej, pedagogiki opiekuńczej i pracy socjalnej. Sądzę, że może on także stanowić uzupełnienie literatury i materiałów studyjnych dla studentów niektórych kierunków specjalistycznych studiów podyplomowych, takich jak organizacja pomocy społecznej, pedagogika opiekuńcza, profilaktyka społeczna i resocjalizacja. Mam nadzieję, że zainteresuję również tych, którym problematyka wsparcia i niesienia pomocy drugiemu człowiekowi jest zawsze bliska, gdyż jak mawiała Maria Dąbrowska – „Jest na świecie jeden zawód, jedno jedyne powołanie – być dobrym dla drugiego człowieka”.

Składam serdeczne podziękowania moim recenzentom – prof. dr. hab. Stanisławowi Kawuli, który jeszcze w trakcie pisania książki wspierał mnie i umacniał w podjętych działaniach autorskich, a jego cenne uwagi krytyczne przyczyniły się do przygotowania ostatecznej wersji opracowania.

Dziękuję także prof. dr. hab. Tadeuszowi Pilchowi za przychylnie przyjęcie podręcznika oraz trafne sugestie i cenne refleksje na temat omawianej przeze mnie problematyki.

Winna jestem także wdzięczność prof. dr. hab. Ewie Marynowicz-Hetce, która była moim przewodnikiem w stawianiu „pierwszych kroków” na gruncie pracy socjalnej, a swoją postawą badawczą i zaangażowaniem w kształcenie do profesji społecznych umożliwiła kontakty międzynarodowe i wymianę doświadczeń badawczo-dydaktycznych.